

Батанова Тетяна Олександрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8407-9649>,
наукова співробітниця,
відділ фонду юдаїки,
Інститут рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: batanova@nbuv.gov.ua

**Ставлення єврейських політичних діячів до українського
національного руху в 1914–1918 рр. (за мемуарами Аврама Ревуцького)**

Доповідь розглядає їдишомовні мемуари члена політичної партії «Поалей-Ціон» Аврама Ревуцького «In di shvere teg oyf Ukraine: zikhroynes fun a yidishn ministr», видані 1924 р. у Берліні, як важливе історичне джерело до аналізу ставлення єврейських діячів до українського національного питання у 1914–1918 рр.

Ключові слова: їдиш, історичні джерела, мемуари, Аврам Ревуцький, єврейські політичні партії, український національний рух, українсько-єврейські взаємини, Українська Центральна Рада.

Важливим для дослідження українсько-єврейських взаємин початку ХХ століття є залучення їдишомовних опублікованих *его-джерел*, які були написані безпосередніми учасниками подій і призначалися для багатомільйонної єврейської їдишомовної спільноти читачів. У революційну добу 1917–1921 років їдиш на недовгий час отримав статус однієї з офіційних мов Української Народної Республіки (далі – УНР), представники п'ятох єврейських політичних партій брали участь у роботі Української Центральної Ради та міністерств української незалежної держави.

Невдовзі після революційних подій і свого вимушеного від'їзду з України Аврам Ревуцький, одесит, представник єврейської соціал-демократичної

робітничої партії «Поалей-Ціон» в Українській Центральній Раді, керівник відділу у справах громад і національного самоврядування у віце-секретарстві (пізніше – міністерстві) єврейських справ, у січні–лютому 1919 р. – міністр з єврейських справ Ради народних міністрів УНР, написав свої мемуари й видав їх 1924 року в Берліні. Їдишомовне видання «In di shvere teg oyf Ukraine: zikhroynes fun a yidishn ministr» [«У важкі дні на Україні: спогади єврейського міністра»] вийшло друком у берлінському видавництві «Jüdischer Literarischer Verlag» [їдишем «Yidisher literarisher farlag»]. У тому ж видавництві друкувалися й інші вихідці з України: історик Ілля Чериковер, поети Давид Гофштейн, Перец Маркіш та ін.

Наклад книги А. Ревуцького на друкованому примірнику не вказано. Зміст видання складався з 32 авторських розділів із назвами й підназвами (311 сторінок тексту), а також двох документальних додатків на шести сторінках: 1) стосовно позиції «Поалей-Ціон» щодо української державної політики на початку 1919 р.; 2) програмної відозви міністерства з єврейських справ і міністра А. Ревуцького у січні 1919 р. Автор зосередився переважно на власних спогадах подій кінця 1918 – перших місяців 1919 р., публіцистичних роздумах, переказах діалогів із товаришами, колегами й політичними противниками. Певним винятком щодо хронологічного періоду спогадів є невеликий вступ або ж радше відступ на початку книги (на сторінках 12–30), де автор у доволі самокритичній формі дає власне розуміння «українського питання», а також переосмислення українського питання єврейськими політичними діячами й аналіз ставлення єврейських політичних діячів до українського національного руху в 1914–1918 рр.

У розділі II «Моє перше знайомство з українським питанням» [с. 12–19] він згадує 1914 рік за декілька місяців до світової війни, коли мешкав у Відні, а на літо їздив «до Росії» (фактично, до теперішньої України, ймовірно, до Одеси), час від часу робив огляди російської преси для віденської щоденної газети «Die Zeit». А. Ревуцький згадує, як перед літнім від'їздом він отримав «серйозне журналістське завдання» від шеф-редактора проф. Г. Каннера: написати про «українське питання», але не про те, що «вже відомо» – «що українці мають

окрему історію», «окрему мову», про «гетьманів, які уклали з Москвою договори, що не були дотримані», про «гоніння на український рух» і про «заборону [друку] євангелій українською мовою». Редактор ставив завдання по-іншому: що стане з тридцятимільйонного народу, який мешкає «в Росії» і який наразі називають «малоросами», «українці» чи «великороси»? [с. 12–13]. Тоді, як самокритично пригадує, А. Ревуцький напевно цього не знав, але зробив припущення, що якби Російська імперія розвивалася в демократичному напрямку, без дратувань для українських почуттів, без заборон друку українських книжок, євангелій і «малоросійських» театральних п'єс, то, певно, більше б розповсюдилася «*грамотность*» (саме це слово вжито автором спогадів у транслітерації їдишем), українці б масово їхали в міста й самі русифікувалися як частина міського пролетаріату. Однак такий «ліберально-демократичний» сценарій виглядав малоймовірним для імперії. З першими революційними «потрясіннями» українська народна стихія отримала б величезну силу, бо відчула б свою потенційну силу, якою володіє й зараз. Тоді б довелося займатися «українським питанням» набагато серйозніше, ніж у 1914 р. [с. 14–15]. Власне приблизно так, як передбачав А. Ревуцький, і сталося пізніше 1917 р., після розпаду Російської імперії.

Далі автор робить певне невелике узагальнення щодо загальних настроїв соціально неоднорідного єврейського населення щодо українського національного руху з позиції своєї належності до єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалей-Ціон». Улітку 1917 р., коли виявилось, що український рух становить серйозну силу, переважні настрої євреїв до нього були далеко не прихильними. Єврейська дрібна буржуазія (крамарі, торговці) воліла б мати «єдину велику Росію»: у ній би вільніше можна було торгувати й мати краще життя. Буржуазія великих міст, а також асимільована (тобто русифікована) єврейська інтелігенція вбачали загрозу українського руху їхнім інтересам і усталеним традиціям [с. 16].

Розділ III «Початок єврейсько-українського зближення» [с. 20–25] присвячений ставленню єврейських діячів до українського руху й діяльності

єврейських партій у час Української Центральної Ради. Ставлення єврейських соціалістів до українського питання загалом було приязним, адже принцип національного самовизначення для соціалістів, до яких відносив себе й А. Ревуцький, був «святим». Проте й вони не були позбавлені упереджень. Так автор згадує партійну конференцію «Поалей-Ціон» у Москві у квітні 1917 р., на якій Соломон Гольдельман зазначив, що український рух не може задовольнитися виключно культурним і мовним рівноправ'ям у межах єдиної російської держави, а мусить прагнути перебудови всієї держави на федеративний лад. Для багатьох делегатів це було неприйнятним, адже навіть певні не російсько орієнтовані єврейські політичні діячі вважали, що для єврейського пролетаріату єдина Росія матиме кращі економічні можливості. Київська делегація гостро не погоджувалася з таким твердженням. [с. 20–21]. Виявом активної симпатії єврейських соціалістів до українського руху можна вважати входження єврейських партій до Центральної Ради влітку 1917 р. Ваганням єврейських соціалістичних діячів щодо українського руху було покладено край, адже на горизонті замайоріла єврейська національно-персональна автономія, яка була «невід'ємною складовою частиною української державної ідеї» [с. 21], а для багатьох єврейських партій програмною мрією. Також до українського руху прихильно ставилися «київські сіоністи» [с. 22], на чолі яких був Нохем (Наум) Сиркін. А. Ревуцький обґрунтовано зазначає [с. 22–23], що основну роль в українсько-єврейському зближенні взяла на себе партія «Фарейнікте» (Об'єднана єврейська соціалістична робітнича партія), і завдяки своїм програмовим засадам, і завдяки більшій кількості інтелігенції та засобів для цього, які повністю зосередила в Україні, на відміну від решти партій, які ще могли орієнтуватися у своїй діяльності на всі території колишньої Російської імперії.

«Бунд», загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі та Росії, який на відміну від «Поалей-Ціон» чи «Фарейнікте» не був самостійною єврейською партією, а лише частиною російської соціал-демократії, зайняв особливу позицію щодо українського руху. Члени «Бунду» часто виявляли

«космополітизм», який більше нагадував асиміляторський російський патріотизм, а відтак часто ставилися з «прихованою ненавистю чи страхом» [с. 24] до українського руху та самостійності української держави, і при цьому на початках виказували незгоду з більшовиками (пізніше бундист М. Рафес змінив свою позицію й приєднався до більшовиків).

Англomовний переклад мемуарів А. Ревуцького видали 1998 р. у Канаді, однак це історичне джерело досі залишається поза увагою українських дослідників. Оцифрована скан-копія оригінального видання є доступною дослідникам на онлайн-платформі Цифрової їдиш-бібліотеки ім. Стівена Спілберга (URL: <https://www.yiddishbookcenter.org/collections/yiddish-books/spb-nybc201366/revusky-abraham-in-di-shvere-teg-oyf-ukrayne-zikhroynes-fun-yidishn-ministr>).

Tetyana Batanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8407-9649>,

Research Associate,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: batanova@nbuv.gov.ua

Attitude of Jewish political figures to Ukrainian national movement of 1914–1919 (according to the memoirs of Abraham Revutsky)

This paper studies the Yiddish memoirs of a member of the political party “Poalei Zion” Abraham Revutsky “In di shvere teg oyf Ukraine: zikhroynes fun a yidishn ministr”, published in 1924 in Berlin, as an important historical source for analyzing the attitude of Jewish figures toward the Ukrainian national question in 1914–1918.

Key words: Yiddish, historical sources, memoirs, Abraham Revusky, Jewish political parties, Ukrainian national movement, Ukrainian-Jewish relations, Ukrainian Central Rada.